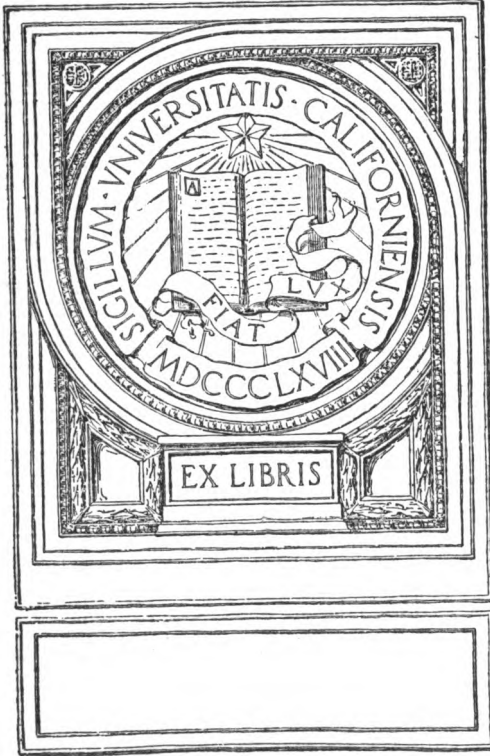




GIFT OF  
HORACE W. CARPENTIER



# MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

## NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der  
taal-, land- en volkenkunde van  
Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

---

ZEVEN-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

---

TE ROTTERDAM, BIJ

M. WYT & ZONEN.

Drukkers van het Nederlandsche Zendinggenootschap.

1893.

BV2352

M4

V.37

TO THE  
LIBRARY

CARPENTIER

# I N H O U D.

## Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

	Bladz.
Mijne eerste ervaringen te Poso, door Alb. C. Kruijt. (Vervolg) . . . . .	1. ✓
Eenige wenken, die den zendeling bij zijne medische practijk kunnen tepas komen, door J. Kreemer . . . . .	31.
Mijne tweede reis van Gorontalo naar Poso, door Alb. C. Kruijt. . . . .	101.
Eenige feesten bij de Poso-Alifoeren, door denzelfden. . . . .	115.
De Javaan en zijne hoenders, door J. Kreemer. . . . .	213. 2
Iets over de Javaansche desa, door C. Poensen. . . . .	126. 2
Een en ander over de toestanden in de Minahassa, eene lezing door Z. B. Hoekzema. . . . .	261.
Iets over de Javaansche desa, door C. Poensen. (Vervolg). . . . .	309. 2

## Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, door H. Rooker. . . . .	40.
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ult <sup>o</sup> . 1891, door denzelfden. . . . .	63.
Behandeling der Zieken in het Malangsche, door J. Kreemer. . . . .	68.
De gemeenten in het Malangsche gedurende 1892, door denzelfden. . . . .	130.
Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1891, (vervolg) door H. Rooker, . . . . .	144.
Statistieke opgaven, door denzelfden. . . . .	156.
Verslag omtrent den werkkring Kediri gedurende 1892, door J. Kruijt . . . . .	164.
Verslag omtrent den werkkring Môdjô-warnô, door denzelfden. . . . .	175.
Staat van de gemeenten, de scholen en ziekenpractijk in den werkkring Môdjô-warnô, over 1892, door denzelfden. . . . .	188.
Voorgangers, Helpers en Onderwijzers in den werkkring te Môdjô-warnô. . . . .	195.
Naar Soemba, door J. K. Wijngaarden. . . . .	352.
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa op ultimo 1892, door H. Rooker. . . . .	377.
Aanteekeningen, door denzelfden. . . . .	381.

Statistieke opgaven betrekkelijk het zielental in de christelijke gemeenten in de Minahassa, door denzelfden. . . . .	383.
Aanteekeningen, door denzelfden. . . . .	395.
De zending onder de Karau-Bataks, door J. K. Wijngaarden. . . . .	398.

### De Zendingwetenschap.

Stukken in betrekking tot de jongste toestanden in de Minahassa :	
<i>a.</i> Uit een schrijven van Br. H. Rooker. . . . .	81.
<i>b.</i> Uit een schrijven van Br. J. Louwerier. . . . .	84.
<i>c.</i> Kort overzicht van de geschiedenis en den toestand der Genootschapsscholen in de Minahassa, in verband tot mogelijke aanvraag van subsidie voor die scholen, door H. Rooker. . . . .	86.
<i>d.</i> Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, door denzelfden . . . . .	93.
<i>e.</i> Uit het rapport van den Regeeringscommissaris, den Heer Gallois.	
Godsdienst en onderwijs. . . . .	94.
De behandeling van zieken ten dienste der zending, door Ds. H. Drijber . . . . .	196.
Naschrift van de Redactie. . . . .	206.
Kort verslag van de Spaarbank der Inlanders te Môdjôwarnô over het jaar 1892. . . . .	207.
Geschiedenis van het Nederlandsche Zendinggenootschap en zijne zendingposten, door Dr. E. F. Kruijff, Hoogl. te Groningen. . . . .	209.
Welke beteekenis heeft de Genees- en Heelkunde in en voor de Zending, door C. Poensen. . . . .	273.
De negende continentale zendingsconferentie te Bremen, door Dr. A. Drost, Dz. . . . .	286.
Kaart van de Bocht van Tomini. . . . .	Slot

Registers op de tot hiertoe uitgekomen zes-en-dertig deelen van het Tijdschrift „Mededeelingen” van wege het Nederlandsche Zendinggenootschap, door J. Borst, Onderwijzer aan het zendelinghuis van het Nederl. Zendinggenootschap.

*a.* Zaakregister.

*b.* Plaats en Persoonsregister.

*c.* Register van Platen, Kaarten en Portretten.

Deze Registers zijn gratis toegevoegd aan het 37<sup>ste</sup> Deel.

Enkele exx. zijn zoover de voorraad duurt afzonderlijk te verkrijgen tegen den prijs van f 0,75 bij de HH. M. WYT & ZONEN.

## DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

---

### Naar Soemba.

(Door J. K. WIJNGAARDEN.)

Reeds lang was ik van plan een bezoek aan Soemba te brengen. Er bestond daarvoor eene goede reden: Zendeling van Savoe te zijn en niet eenigszins met de toestanden op Soemba bekend te wezen, dat mag niet, het zou ons werk schaden. Wat toch is het geval? Savoe en Soemba behooren bij elkaar. Niet dat Savoeneezen en Soembaneezen zooveel punten van overeenkomst hebben, dat ze van dezelfde moeder afstammen. Er is toch groot verschil in beider zeden en gewoonten; zoowel als in hunne taal. Men gevoelt zich weinig tot elkaar getrokken. Zich vermaagschappen met elkander doet men heel weinig. Eenige geslachten geleden huwde een Radja van Savoe eene Soembaneesche schoone, genaamd Kahi. Van daar dat sommige Savoeneezen Soembaneesch bloed in hunne aderen hebben. Van tijd tot tijd hoort men spreken van *wini-Kahi*, zijnde de nakomelingen van genoemde Kahi (*wini* d. i. zaad). Zoo hoort men ook spreken van *wini-Au*, het geslacht van Au. Deze was eene Rottineesche prinses van Dengka, die met een' Savoeneeschen Radja trouwde, nu 6 of 7 geslachten geleden. Doch dit slechts in het voorbijgaan.

Waarom Soemba en Savoe bij elkaar behooren? Niet omdat de gesteldheid van den bodem en de vegetatie

zooveel overeenkomst hebben, Soemba toch is vrij wat vruchtbaarder en rijker dan Savoe. De reden is, dat er zooveel Savoeneezen zijn, die er zich gevestigd hebben, en dat er zoo velen zijn, die er tijdelijk heen gaan, voor een maand of 3 ieder jaar, en dan weer naar Savoe terugkeeren. Met de boot van de Paketvaart gaan er steeds mede naar Soemba, of komen er terug. (1) En gedurende de Oostmoeson gaan er geregeld prauwen heen, steeds volgeladen met menschen. Zoo'n vaartuigje bergt dikwijls een 40tal passagiers. Savoe en Soemba staan in voortdurend contact, van daar mijn zeggen, dat beide eilanden bij elkaar behooren.

Voor den goeden gang van zaken is het noodzakelijk, dat de zendeling van Savoe eenigszins op de hoogte zij van de toestanden op Soemba. Noodig ook is het, de B. B. zendingen aldaar te kennen, aangezien deze eveneens onder de Savoeneezen werken; dikwijls onder de zulken, die na korter of langer tijd naar hun geboorteland terug keeren en dan weder onder den zendeling van Savoe komen. Samenwerking is hier als een vereischte. Het behoeft geen nader betoog van hoeveel belang zulks is.

Mijn verlangen om Soemba te zien, is dus licht verklaarbaar. Het stond bij mij vast, dat ik het een bezoek zou brengen. Maar wanneer? Reeds lang had ik dat voornemen gehad. Ik besloot in de maand Juli (1892) te zullen gaan. Ik wilde er niet langer mede wachten; het zou kunnen zijn dat van uitstel allengs afstel kwam.

Doch hoe de reis te maken? 't Gemakkelijkste zou geweest zijn, wanneer ik met de boot was gegaan. Van Savoe over Endeh is men in 36 uren te Waingapoe. De

---

(1) De eene maand gaat de boot van Savoe naar Soemba; de andere maand komt ze van Soemba naar Savoe.

boot ligt een' halven dag stil te Endeh. Evenwel, ik had een ander plan. Ik had zooveel gehoord van het reizen per prauw, dat ik den lust niet kon wederstaan zoo iets mede te maken. De „Van Goens”, de boot van de Paketvaart kwam, maar ik liet haar gaan.

Mijne Savoeneezen vonden het bijzonder aangenaam, dat ik naar de wijze des lands zou reizen. Dadelijk boden er zich velen aan om mij te vergezellen. Ik koos er eenigen uit, die mij wel eens met dit of dat behulpzaam waren geweest.

Met welke prauw zou ik gaan? Ja dat wist ik heusch niet. Doch dat zou wel terecht komen. Toen men van mijne plannen hoorde, bood de neef van den tegenwoordigen Radja aan mij over te brengen. Hij zou voor de prauw zorgen. En zoo geschiedde het.

De dag van vertrek werd vastgesteld: 5 Juli zouden wij de reis aanvaarden. Het was wel noodig, dit eenige dagen te voren te bepalen. Hoeveel moest er niet voor de reis klaar gemaakt worden! Bij mij thuis was het een gebraad en gebak van belang. Er moesten koekjes zijn, rijstgebak en allerlei lekkers meer. Koffie en thee, water in flesschen, rijst en weet ik al wat? mochten niet worden vergeten. Er diende gezorgd voor een mat en een kussen om op te slapen, en voor een deken; want het zou koud kunnen zijn op zee.

Zoo brak Dinsdag 5 Juli aan. Het uur van vertrek was vastgesteld op 5 uur 's namiddags. Alles werd naar boord gebracht. Tegen 4 uur gingen we van huis. 't Was me een optocht naar het strand! 't Had er veel van alsof ik eene groote reis ging maken, of dat ik voor goed van Savoe vertrok. In grooten getale ging men mede naar het strand.

Daar lagen onze zeilers. Er waren n.l. twee prauwen,

die zouden afvaren. Een kleine sampan bracht de lieden naar boord. Dit ging langzaam in zijn werk. In zoo'n uitgeholden boomstam kunnen moeielijk meer dan twee menschen plaats nemen. En men moet oppassen. Zit men niet stil, beweegt men zich een weinig, dan bestaat er kans, dat men omslaat. Heeft een sampan vlerken (*prahoe bérok*), dan ligt zij vaster op het water. Ik ging het laatst naar boord. Tegen 6 uur waren we klaar om onder zeil te gaan.

Bijzondere plechtigheden hadden vóór de afvaart niet plaats. De heidenen zijn anders gewoon te offeren. Aan het strand te Séba ligt een offersteen, gewijd aan *Robo Aba*.

Deze *Robo Aba* is een der voorvaderen, waarschijnlijk een koen zeevaarder. Men offert niet aan hem alleen. Vaart men van eene andere plaats af, dan heeft men zegen van anderen noodig.

Te Loeboe-loeboe (Rae Lioe) vraagt men gunst van *époé Doko*; de lieden van Liaae hebben ze te vragen aan *Riwoe Djami*. De offerande bestaat in het slachten van een varken, dat men gezamenlijk opeet.

Maar nu op reis! Zoodra we allen aan boord waren, werden de zeilen geheschen en wij vertrokken. Het "goede reis" weerklonk uit veler mond. De Radja van Seba deed ons uitgeleide; hij ging een eindje mede; in een sampan keerde hij terug.

Het was een verrukkelijke avond. Prachtig dook de zon in 't westen onder, legde zij zich ter ruste in haar purperen bed. Weldra viel de nacht. Doch al miste men het licht des daags, de vriendelijke maan kwam in hare plaats. Welk een verrukkelijk gezicht op 't water! Bijna geen rimpeltje gleed over de oppervlakte. Welk eene plechtige stilte! Welk eene majesteit! Langzaam, zeer langzaam ging ons bootje vooruit. Savoe bleef nog

lang in 't gezicht. Hier en daar brandde een enkel vuur. Maar al vager en vager werden de omtrekken, en eindelijk was ons eilandje ook verdwenen. Zoo dobberden, doch daarvan kon geen sprake zijn, het was te stil, ik wil zeggen: zoo bevonden wij ons op de groote zee, met enkel lucht en water om ons heen.

Hoe klein en nietig moet men zich gevoelen, wanneer de zee zich gaat verheffen, wanneer wind en golven samenspannen en zich het ranke vaartuig ten speelbal kiezen. Hoe verschrikkelijk, overgeleverd te zijn aan de brullende zee, aan den loeienden stormwind. Wel moet men sidderen bij de gedachte daaraan, te meer wanneer men weet, hoe menigmaal reeds een prauw bleef, waarvan men volstrekt niets meer vernam.

Ja de Savoeneezen kennen de kracht en de woede der elementen. Hoe menigeeen vond niet een graf in de golven. Toen ik nu 3 jaar geleden op Savoe kwam, was er juist een prauw vergaan. Een Temoekoeng ging met een 40 man naar Soemba, in eene oude prauw, die op genoemd eiland gerepareerd zou worden. Nog al een waagstuk om in eene oude prauw over te steken. Er stond veel zee, toen men vertrok. Naar goeden raad werd niet geluisterd. Van wachten, totdat de zee wat kalmer zou zijn geworden, wilde men niet weten. Het kon wel! En men vertrok om nooit weer te keeren, ja behalve één. Het eerste gedeelte der reis ging goed. Toen men Soemba in 't gezicht kreeg, werd de boot lek; men drong allen naar één kant met het gevolg, dat de boot omsloeg. Welk een verschrikkelijk tooneel moet er toen hebben plaats gegrepen! Een 40tal menschen worstelende met den dood, allen trachtende op de omgeslagen prauw te klimmen, de een den ander verdringende, terugstootende, allen hunne krachten inspannende om het leven te behouden. Maar alles te

vergeefs: de een voor, de ander na, allen verdwenen in de diepte en werden een prooi der golven, of beter gezegd der haaien, waarvan het in die streken wemelt. Aan enkelen gelukte het zich boven op de prauw te werken. Doch hoe vermeerderde slechts hunne ellende! Versmachtende van dorst, doorweekt van het zilte water, verschroeid van de zon, viel de een na den ander van uitputting in de golven terug. Ten slotte was er nog slechts één overgebleven. Zeven dagen en zeven nachten bracht hij in dien benarden toestand door. Meer dood dan levend werd hij opgenomen door eene Engelsche boot, die hem naar Koepang bracht, van waar hij naar Savoe terugkeerde.

En toch gaan de Savoeneezen maar steeds door, de zee met hunne prauwen te bevaren. 't Zijn koene zeelui. Ze wagen veel. Zoolang ze maar weten in welke richting ze moeten varen, geven ze geen moed verloren. Het deert hun niet, bijna tot den middel in het water te zitten. Ze kunnen langen tijd zonder eten, als ze maar hun sirih-pruimpje hebben. Vreeselijk moet het zijn, wanneer ze niet meer weten, waar ze zich bevinden en waarheen den steven te wenden. Dan maakt de wanhoop zich van hen meester. Ontzettende tooneelen ontstaan dan. Op het roer en op de zeilen let men niet meer. Als razenden gaat men elkander te lijf; men werpt elkaar buiten boord, of wel de een steekt den ander dood. Verschrikkelijk wanneer men het hoofd verliest!

Doch wij willen terugkeeren tot onze prauw. Alle gedachten aan onheil, dat ons zou kunnen overkomen, willen we verre van ons doen. Wij zien liever eens om ons heen. Het vaartuig is heusch niet groot. Stel u voor eene sloep, van een vadem of 5 lengte, bij eene breedte van ongeveer  $1\frac{1}{2}$ . Wel een notendopje, zult gij zeggen, en 't is waar. Onze boot is geheel open. Luiken

heeft ze niet. Slechts bij het roer en voorop heeft men eene overdekking, een dek, aangebracht.

Naar voren staat een mast, waaraan een groot zeil (meestal van katoen) is vast gemaakt. Dikwijls komen daarbij nog een paar kleinere zeilen. Het touwwerk is niet altijd even sterk.

De bemanning bestaat uit een *nachoda* (kapitein), een *djoeroemoedi* (stuurman) en eenige matrozen, die voor de zeilen moeten zorgen, of roeien, wanneer er geen wind is. De *djoeroemoedi* van onze prauw had zijne vrouw bij zich. Dit schijnt wel meer te gebeuren, en moet beschouwd worden als een voorrecht, verbonden aan de stuurmanskunst. Vrouwlief zit dan mede aan het roer, en wisselt haar man van tijd tot af.

Onze *djoeroemoedi* vertelde mij, dat zijne wederhelft nog niet veel van het vak af wist; maar hij had alle hoop, dat zij het wel zoude leeren; hij had haar nog maar kort getrouwd. Zijne vorige vrouw kende al de geheimen van de kunst. Hoe goed wist ze een schip over te brengen, evengoed als hij! Het speet hem wel, dat zij hem ontrouw was geworden, toen hij haar voor ééne reis thuis liet; zij was anders zulk eene goede hulpe voor hem!

De *djoeroemoedi* is een gewichtig, ja de gewichtigste persoon aan boord. Hij moet het schip overbrengen. Hij dient goed de richting te weten, waarin hij moet varen. Hij moet aangeven, wanneer de zeilen overgehaald behooren te worden. Doorgaans heeft hij een klein kompas voor zich staan, waarop hij heet te varen. De anderen kunnen gaan slapen; de *djoeroemoedi* moet steeds op zijn post zijn; hij mag niet gaan dutten, dan alleen in het benijdenswaardige geval, dat zijne vrouw hem kan vervangen. Hij is een belangrijk man, wat hij ook zeer goed weet. Als zoodanig wordt hij dan ook geëerd.

Dit blijkt wel hieruit, dat iedereen hem gaarne wat van het zijne mededeelt.

Ik sprak nog niet van de passagiers. In ons klein schuitje waren een 25 tal. Heel ruim zaten ze niet. Erg gemakkelijk konden zij het zich niet maken. Men zat erg gedrongen. Nu dat hinderde zoo erg niet! Men is zulks gewoon. Iedere prauw, die van Savoe vertrekt, is steeds volgeladen. Gelukkig, dat men over 't algemeen geene verre reizen doet. Waarlijk 't is me eene kastijding aldoor op eene en dezelfde plaats te moeten blijven zitten.

De passagiers moeten voor hun eigen leeftocht zorgen.

Als er een prauw zal vertrekken, worden er steeds groote hoeveelheden klappa's, potjes met stroop en dergelijke naar het strand gebracht. De vrouw zorgt meestal daarvoor.

Doorgaans heeft men aan boord een klein plaatsje afgeschoten, waar men water kookt voor een kopje koffie of thee, of rijst voor het maal. En komt er eens een vliegend vischje naar binnen wippen, fluks wordt het ge-roosterd. Geregeld vischt men ook. Daarvoor gebruikt men eene lijn met een haak (*kail*) of wanneer men dicht onder de kust is, wordt het werpnet (*djala*) uitgeworpen.

Heel gezellig varen is het op den duur niet. In de eerste uren heeft men heel veel stof tot gesprek, maar ten lange leste raakt men uitgepraat en wat dan? Men tracht te slapen. Doch dit gelukt niet altijd even gemakkelijk. Nu eens ligt men op den buik dan weer op den rug. Gelukkig wanneer men eenige ruimte heeft om zijne leden uit te strekken, wat dikwijls niet het geval is. Ik herinner mij, eens aldoor op een' zak met steenen gezeten te hebben.

Voor den pandita had men een plaatsje ingeruimd bij het roer; men had een afdak van blaären gemaakt, waaronder ik kon zitten, of beter gezegd kon liggen. Het kostte mij

moeite in en uit de loofhut te komen; dat moest met heel veel beleid gebeuren. 't Was me eene kwelling onder dat dak! En 't was nog de beste plaats.

Zoodra het anker gelicht was en men de zeilen had geheschen, werd een gezang aangeheven. Het heet, dat men onder gezang moet vertrekken. De Savoeneezen hebben een eigenaardig scheepsgezag. Een enkele begint te zingen, waarop al de anderen in koor invallen.

Ook begon men weldra met het eten van *kétoepah's* (*kédoeé*), pakjes gekookte rijst, in blaâren gewikkeld. Dit behoort er zoo bij.

Langzaam ging de boot vooruit. Eerst werd er druk gepraat; maar allengs verminderde dit. Allen trachtten, zoo goed en zoo kwaad als dit ging, te slapen. De djoeroemoedi alleen hield de wacht. Ik sliep ook in. Een' enkelen keer werd ik wakker om echter spoedig weer in te dommelen. Zoo ging de nacht voorbij.

Op Savoe had men gezegd, dat de reis slechts één nacht duurde. De verbazing was niet gering, toen we 's morgens nog geen land zagen. Wel moesten we langzaam hebben gevaren, dat Soemba nog niet in 't zicht was. Het duurde tot een uur of 10, vóór dat we iets zagen; toen vertoonden zich in de verte witte spikkels; dat waren de bergen van Wodjéloe. We zeilden den geheelen dag nog. Gelukkig, dat er eene flinke bries kwam, waardoor we goed vooruitgingen. 's Middags kwamen we op de hoogte van Menjilie tegenover de rivier Poeroe. Groote koraalriffen strekken zich ver in zee uit; zoodat men de open zee moest houden. Wij wilden onzen weg bekorten. Wij meenden, dat we wel over de riffen heen konden steken om in de *lolok* te komen. De *lolok* is de bedding der rivier. Van wege genoemde koraalriffen kan de Poeroe zich niet in zee storten, zij loopt een heel eind weegs vlak langs de kust.

Hierdoor is een geul tusschen den wal en de riffen en daarin kan men goed varen.

Hoe zouden we ons beklagen, dat wij een' korteren weg wilden nemen. Waren we maar gewoon doorgezeild, hoeveel vroeger zouden we op de plaats onzer bestemming geweest zijn! In den beginne ging het goed; maar weldra hadden wij met tegenspoed te kampen. Het duurde niet lang of de boot zat aan den grond. Zij zat vast. Er was geen beweging in te brengen. Wat nu te doen? Eenige van onze lieden sprongen buiten boord om te trekken of te duwen. Wij, die in de prauw bleven, boonden uit al onze macht. Eindelijk raakte ze een weinig vlot, om echter weldra weder vast te zitten. Met horten en stooten gingen we vooruit. "*Toba! toba! toba!*" (boomen! boomen! boomen!) klonk het aldoor. Gelukkig gingen de moed en de goede geest niet verloren. Het duurde lang voordat we weer diep water hadden. 's Avonds om 10 uur kwamen we in de *lolok*. Averij hadden we niet, dan alleen, dat de ijzeren bout, waarmede het roer aan den achterstevan is bevestigd, brak. Dit werd gemakkelijk verholpen.

Wij kwamen vlak bij den wal. De grootste helft van onze mannen verliet dadelijk de boot en ging aan land. Ik liet mij ook terstond naar wal brengen, om me een weinig te vertreden. Wanneer men 30 uur op rug of buik gelegen heeft, wordt men wel een weinig stijf en stram in de leden.

Men maakte een groot vuur, waar we om heen hurkten, daar de nacht tamelijk koel was. Het was een fantastisch gezicht in het duister van den nacht: een vlamvend vuur, dat boomen en struiken spookachtig verlichtte. Als schooljongen hield ik veel van Indianen-lectuur; ik las wel eens van roodhuiden, die 's avonds in hunne bosschen vuren ontstaken en er om heen gingen zitten. Hoe

menigmaal wenschte ik toen zoo iets bij te mogen wonen! Weinig dacht ik zeker, dat zulks nog eens zou gebeuren. Mijne jongens-droomen werden dien nacht verwezenlijkt; ik vond het wel aardig; toch niet aardig genoeg om tot den morgen bij het vuur te blijven. Het was dan ook minder aangenaam aan den eenen kant geroosterd te worden en aan de van het vuur afgekeerde zijde te verkleumen. Ik liet mij naar boord terug brengen, om in mijne eenvoudige hut te logeeren.

Mijn ouderling, een van mijne volgelingen, was in de prauw gebleven. Hoe koud had de oude man het! Hoe bibberde hij! „Wel pena-toewa, wat is er aan?” vroeg ik. „Ja meneer, ik heb het zoo koud,” was het antwoord. Ik had bepaald met den oude te doen. „Weet je wat? Kom maar hier, we zullen samen onder mijn deken slapen.” Zoo gezegd, zoo gedaan. Markus schoof dicht naar mij toe, en zoo sliepen we onder één dek.

Den volgenden morgen zetten we onze reis voort. Erg frisch ontwaakten we niet. Van wasschen of baden kwam niet veel. Van ontbijten ook niet. Met een kopje zwarte koffie moesten wij ons tevreden stellen.

Voor het eerst hadden wij een goed gezicht op Soemba. Was het landschap al niet schoon te noemen, het zag er goed uit. De streek, waar wij voorbij voeren, was rijk aan hout. In de bosschen van Mënjilie kappen de Savoe-neezen het hout om hunne prauwen te repareeren, of ook wel om er huizen op Savoe van te bouwen. Toen de kerk te Seba gebouwd zou worden, ging men eerst naar Soemba om balken te kappen. Zoo ook toen de vorige radja een huis zou bouwen.

Ik vroeg mijnen lieden: „wanneer gij hout gaat kappen, moet ge daarvoor geene toestemming vragen aan den Radja, van wien die bosschen zijn?” „O neen,” was het antwoord,

„dat is niet noodig, de Soembaneezen durven ons toch niets te doen; wij kappen zooveel als ons goeddunkt.” Had Savoe slechts wat hout van Soemba, wat zouden we goede kerken en scholen kunnen bouwen!

Hoe rustig zag het landschap er uit! Men zou niet zeggen, dat er nog zulke gruwelen en wreedheden op Soemba plaats hebben; dat de menschen nog in duisternis en in schaduwen des doods zijn gezeten. En hoe zou men dit ook, als alles rust ademt en Gods lieve zon over de schepping opgaat.

Van de soengei-Poeroe zetten we 's morgens de reis voort. Wij passeerden een klein eilandje, Noesa Manoe geheeten. Hier zit het wrak van een ijzeren schip, in 1872 daar vergaan. Het geheele geraamte is nog te zien. Gestadig slaan de golven er tegen, nu reeds 20 jaar, maar nog steeds biedt het weerstand. Langzaam, langzaam verdwijnt het. Zoo nu en dan laat er een stuk los en valt in de diepte. Na jaren zal alles verdwenen zijn. Dan rollen de golven weer rustig voort, trotsch op hare overwinning. Niets is bestand tegen de woede van het zilte element. Over hoeveel heeft de zee zich niet reeds gesloten!

De bemanning van genoemd schip werd gered door de Savoeneezen, onder aanvoering van hun hoofd. Hun lot zou zeker anders geweest zijn, waren ze in handen van de Soembaneezen gevallen.

Bij poelau-Seloeroeh, meer naar het Zuiden, strandde een jaar of wat geleden ook een schip. Het tegenwoordige hoofd der Savoeneezen op Soemba verleende hulp, en slaagde er in al de opvarenden behouden aan land te brengen. Hij werd daarvoor mild beloond.

Op onze verdere reis hadden we geene wederwaardigheden meer. Tegen een uur of elf kwamen we te Melolo aan.

Het was laag water, zoodat we de rivier niet op konden varen. Het is er moeilijk aankomen. Voor de monding der rivier strekt zich eene groote zandbank uit. Bij aankomst bevond Br. Pos (1) zich aan het strand. Men had hem van mijne komst verwittigd. De prauw, die gelijk met ons van Savoe vertrok, was ons vóórgelaten door ons oponthoud op de riffen, en kwam eenige uren vóór ons aan. Men berichtte, dat de pandita van Savoe in aantocht was. Wij waren blijde elkaar te ontmoeten. Dadelijk gingen we naar de zendelíng-woning, niet ver van het strand gelegen.

Het huis werd door Br. Pos zelf gebouwd. Het is flink ruim en ziet er netjes uit. Met niet weinig vol-doening wees Br. Pos mij op zijne woning. Nu dat mag dan ook wel. Het is erg streelend voor iemands gevoel zijn eigen huis te bouwen. Het is geen kleinigheid. Met hoeveel bezwaren en moeite heeft men te worstelen! Om zulks te kunnen begrijpen, moet men de toestanden kennen. Vanwaar krijgt men al de materialen? Vanwaar het werk-volk? En dan hoeveel moeite kost het den menschen aan het verstand te brengen, hoe en op welke manier er gewerkt moet worden! Wel heeft men Job's geduld en Salomo's wijsheid noodig. Hoezeer moet men zelf de handen uit de mouw steken, zelf het voorbeeld geven! En dit kan men in Indie niet ongestraft doen. Indië is geen land, vooral de Residentie Timor niet, waar de Europeaan beitel en schaaf kan hanteeren, zonder zijn gestel te schaden.

Een paar jaar werkte collega Pos over zijn huis. Gelukkig, dat het thans klaar is.

Een dag of 6 bracht ik bij Br. Pos en echtgenoot

---

(1) Van de Christelijk Geref. Zending, Dir. Donner. *Red.*

door, beiden hartelijke, gulle menschen. Met veel genoegen was ik bij hen. Over hoeveel hadden wij te praten; hoeveel met elkander te bespreken! Hoe aangenaam was het, weer eens iemand te ontmoeten, met wien men over zijn werk kan spreken! Er is zooveel, waarover men gaarne de gedachten van een ander hoort. Wanneer men alleen is, komt men dikwijls voor moeilijkheden, waarin men niet dadelijk weet te handelen, waarover men gaarne eens anders raad eerst zou inwinnen. Hoe heerlijk wanneer men dan weer eens iemand heeft, met wien men de zaken kan behandelen. Veel hebben Br. Pos en ik gesproken en besproken, te meer daar hij onder hetzelfde volk (Savoeneezen) werkt.

Het werk te Mólolo maakte een' aangenamen indruk op mij. De school werd bezocht door een 40tal leerlingen, die allen geregeld opkwamen. Heel veel kan van haar nog niet gezegd worden, daar zij nog in hare opkomst is. Zeker zal zij goed worden, wanneer Br. Pos zich aan haar blijft wijden. Jammer, dat ze niet in de termen voor subsidie viel. Dan had er wat meer aan ten koste gelegd kunnen worden, en dit zou het onderwijs ten goede gekomen zijn.

De opkomst in de kerk was goed, evenzoo in de zondagschool. De gemeente te Mólolo bestaat enkel uit Savoeneezen. Zij telt, groot en klein, een 270 zielen.

Br. Pos en zijne vrouw zijn de rechte menschen op de rechte plaats. Zij hebben heel veel slag om met inlanders om te gaan. Daarbij werken zij met veel toewijding. Geen wonder, dat men veel van hen houdt.

Soembaneezen traden nog niet tot de gemeente toe. Nu, geheel onverklaarbaar is dit verschijnsel niet. De Savoeneesche gemeente is alles behalve zonder vlek of rimpel. Er heerscht in haar midden zooveel wat er niet

mocht gevonden worden. Er gaat van haar geene aantrekkingskracht uit.

Met welk doel komen de Savoeneezen naar Soemba? Om des gewins wille. De bodem is vruchtbaar; rijst, turksche tarwe groeien welig. In zijn eigen land heeft de Savoenees dikwijls niets. Dan gaat hij naar Soemba om rijst, maïs enz. te zoeken. Soemba geeft prachtige paarden, die de Savoenees gaarne heeft. Hij schroomt niet allerlei listen en *akals* te gebruiken om zoo goedkoop mogelijk aan al deze zaken te komen. Ook gebeurt het wel, dat hij met geweld neemt, wat hij goedschiks niet kan krijgen.

Een enkel voorbeeld. Een Radja-moeda, een macht-hebbende, ging laatst naar Soemba, naar Mélolo. De Radja van Rendeh stond bij hem in de schuld. Eenige jaren geleden kreeg deze een hond van hem, of liever ruidde hij dien tegen een paard. Onze Savoenees kreeg het paard nog niet. Nu, dat vond hij goed, dat zou wel terecht komen. Hij zag het zelfs niet ongaarne. Het paard, dat hij zou krijgen, gaf hem dan nog rente. Het is toch de gewoonte, dat als bijv. iemand een varken van 1 jaar oud schuldig is, en niet op den vastgestelden tijd betaalt, hij over een jaar een varken van 2 jaar moet geven. Zoo iets is nog al winstgevend voor den schuldeischer. Zoo dacht ook onze Savoenees. Hij liet de zaak loopen. Hij maande den Radja van Rendeh niet dan eens in het jaar. Toen eenige jaren waren verlopen, wilde hij dan toch zijn paard hebben. Hij gaf zulks den Radja te kennen. Deze zond iemand met een paard. Maar dat stond den man niet aan. Nu wilde het geval, dat de bringer een prachtig beest bereed. En wat deed hij nu? Hij nam eenvoudig het mooie paard. De Radja was natuurlijk woedend. Hij kwam weldra naar Melolo om het

terug te eischen. Eenige dagen werd er over deze zaak beraadslaagd. Het einde was, dat de Savoenees het paard behield, dat hij eenige dagen daarna voor 400 gulden verkocht.

De Radja van Rendeh gaf toe, maar dat hij de zaak niet vergat, laat zich begrijpen. Dit bleek, toen wij hem een paar dagen later een bezoek in zijne kampong brachten. Zijne eerste gedachte was, dat wij met slechte bedoelingen kwamen, omdat wij Savoeneezen in ons gevolg hadden. Gelukkig dat wij hem dadelijk gerust konden stellen.

De Savoenees komt op Savoe om zijn voordeel te zoeken, om te halen, als ik het zoo eens plat mag uitdrukken. Het is natuurlijk dat de Soembanees hem niet dan met wantrouwende blikken aanziet. 't Is wel jammer! Ons werk ondervindt er de nadeelige gevolgen van. De Savoenees is niet de brug, waarover men den Soembanees bereikt. Meende men vroeger, dat zulks het geval was, ik geloof, dat men daarin verkeerd gezien heeft. Savoeneezen en Soembaneezen zullen niet samen kerkwaarts gaan. Wil men onder laatstgenoemden werken, dan moet men zich van de gemeenten Melolo en Kambeniroe losmaken, en onder de Soembaneezen zelven gaan wonen. Dan zal er waarschijnlijk wel kans van slagen zijn. De zendelingen behoeven niet op genoemde plaatsen te wonen. De gemeenten daar zijn klein, zij kunnen wel toevertrouwd worden aan de zorg van inlandsche voorgangers. De BB. zendelingen moeten zich onder de Soembaneezen trachten te vestigen.

Ik zei zoo pas, dat de Savoenees op Soemba komt om des voordeels wille. Laat ik hem niet tekort doen. Hij staat daarin niet alleen. Endeneezen, Arabieren en Chineezen doen het in nog sterkere mate. De Soembanees ziet dan ook niet alleen zijn' vijand, in den Savoenees maar in iederen vreemdeling, hetzij blank of bruin of geel.

Ook den zendeling wantrouwt hij. Hij zal hem eerst moeten leeren kennen, van zijne onbaatzuchtige bedoelingen overtuigd moeten zijn. De Evangeliedienaar kan niet beter doen, dan zich van alle vreemdelingen af te scheiden en zich geheel aan den Soembanees te geven. Dan zal wantrouwen spoedig voor vertrouwen plaats maken.

De Endeneezen zijn een ware ramp voor Soemba. Deze overstroomden het land. Zij trouwen met Soembaneesche vrouwen, nemen Soembaneesche kleederdracht aan, volgen zeden en gewoonten en spreken de taal des lands. Op die manier veroveren zij het land. Dit is niet het geval met den Savoenees, deze blijft Savoenees in alles.

Soemba is voor vele Savoeneezen een herstellingsoord. Is men ziek, en wil het op Savoe niet beter worden dan gaat men naar Soemba. Dit eiland is rijk aan water en heeft koeler klimaat dan Savoe. Velen vinden er baat. Vooral syphilitische wonden en gewrichts-rheumatisme, genezen er goed. Het trof mij, zooveel geschonden aangezichten, vuile wonden of littekens van wonden te Melolo te zien. De onzedelijkheid is groot op Soemha, te Melolo en te Waingapoe.

Soemba is een rijk land. Al de Savoeneezen zouden er best eene plaats kunnen vinden. Het Gouvernement zou het gaarne zien, dat er zich meerderen op Soemba vestigden, als tegenwicht tegen de Endeneezen. Van den Savoenees gaat een zekere beschavende invloed uit. Waar hij zich vestigt, verdwijnt de slavenhandel. Het Bestuur bevordert de emigratie zooveel mogelijk. Toch had tot dusverre de verhuizing nog niet op groote schaal plaats. De pogingen, die de Regeering in het werk stelde, hadden meestal geen gevolg. Een jaar of drie geleden trachtte men van den Radja van Timoe gedaan te krijgen, dat hij een 100 man (of huisgezinnen) naar Soemba zou zenden.

De belooning zou niet uitblijven, als hij hierin het Gouvernement ter wille was, aldus liet men doorschemeren. Het gelukte echter niet. Nu ruim een jaar geleden werd den Radja's verzocht een 500 menschen (of huisgezinnen) naar Soemba te sturen. Het gebeurde niet. Wat mag hiervan wel de reden zijn? Zij is eenvoudig deze, dat de lieden, zoodra zij zich op Soemba bevinden, gouvernements-onderdanen zijn, zij staan dan niet meer onder de Radja's op Savoe. Dit hindert dezen en zij werken daarom de verhuizing naar Soemba niet in de hand, houden die veeleer tegen. Dit laat zich eenigszins begrijpen. Komt een Radja van Savoe op Soemba, dan wordt hij gaarne in zijne waardigheid erkent. Hij gevoelt zich gekrenkt, wanneer de lieden niet meer naar hem luisteren. Een paar jaar geleden moest de Radja van Seba menschen van Savoe naar Soemba zenden om zijne prauw daar te repareren; het hoofd te Melolo wilde zijne lieden niet geven. Zoo iets is niet aangenaam.

Steeds stellen de Radja's als voorwaarde, als er een verzoek tot emigratie tot hen komt, dat zij de hoofden der Savoeneezen op Soemba aanstellen en ontslaan. Dit geschiedt thans door het Bestuur, nl. door den Resident.

De Soembanees heeft een gunstig uiterlijk, hij is gespierd en flink gebouwd. Het is een schoon gezicht hem te paard te zien, gewapend met een lans (soms heeft hij wel twee lansen bij zich).

Met Br. Pos bracht ik een bezoek aan den Radja van Rendeh. Deze woont een paal of 5, 6 van Melolo. Te paard gingen wij er heen. Hij ontving ons met enig wantrouwen, vanwege de bovengenoemde zaak met den Savoeneeschen radja-moeda. Maar dit veranderde weldra; onze komst was vrede. Dit bleek ook uit het onderzoek van de ingewanden van het een of ander dier (ik geloof

eene kip). Hij liet ons pinang aanbieden op koperen schalen. Het viel wel in zijn smaak, dat ik een sirih-pruimpje gebruikte. Voor tijdverdrijf hield de vorst zich bezig met het snijden van eene scheede voor een mes. Eerst zat hij met ontbloot bovenlijf, naderhand trok hij een wit jasje aan, of liever een jasje, dat wit geweest was maar nu meer naar zwart zweemde.

De Radja van Rendeh is een lang, stevig gebouwd man. Hij is wel iemand om ontzag in te boezemen. Het heet, dat hij een echte wreedaard is. Nu, dat zal wel waar zijn, want verleden jaar liet hij 40 menschen ombrengen.

Men zou het den man echter niet aanzien, dat hij zoo'n lust in bloedvergieten heeft. Wat te zeggen van iemand, die niets om een menschenleven geeft? Och, de gewoonte doet zooveel. En een menschenleven heeft nu eenmaal geen waarde voor den Soembanees. Ik hoorde vertellen, dat het meer moeite kost eene kip te slachten dan een' mensch te dooden. Dit in het oog houdende, zal men kunnen begrijpen, dat een Hoofd op Soemba er niets in vindt menschen om het leven te brengen.

De kampong van den Radja van Rendeh bestaat uit een tiental huizen, regelmatig gebouwd. Zij vormen een straat. Deze regelmatige plaatsing der huizen vindt men niet bij de Savoeneezen. De kampong was omgeven door een steenen pagar en door eene haag van cactus-planten. Het is voor een' vijand niet gemakkelijk er binnen te komen.

Een Soembaneesch huis is gebouwd op palen. Er wordt nooit onder geveegd. Meestal is de paardenstal onder het huis. Binnenshuis is de stookplaats, in het midden, tusschen vier stijlen, waarboven eene zoldering is. Hierop houdt de *Mérapoe*, de godheid, verblijf. De woning ziet er vrij zwart uit. De vrouwen hebben een afzonderlijk, een afgeschoten gedeelte van het huis voor zich.

Voor het huis van den radja stonden de zegeteekenen, in den oorlog behaald. Waarin deze bestonden? Nu lezer schrik niet! Het waren menschenhoofden. Er waren er 16, alle op staken geplaatst. (1) Wel een ijzig gezicht, wanneer men zoo iets voor het eerst ontmoet.

Op Savoe bestond vroeger ook iets van dien aard. Als men oorlog voerde, trachtte men zooveel hoofden als maar mogelijk was buit te maken. Deze zond men naar de negery, waar ze bewaard werden. Was de oorlog geëindigd, dan wierp men ze weg, of beter gezegd, dan wierp men ze op eene bepaalde plaats, waaromheen een paggertje gemaakt werd. Nog in dezen tijd zijn deze plaatsen te zien.

Wij gaven den Radja een stuk zwart linnen ten geschenke, waarvoor hij ons een karbouw terug gaf.

Bij den Radja van Rendeh ontmoetten wij afgezanten van het rijk van Léwa. Radja Toegoe was gestorven, en hiervan kwam men nu kennis geven. De vorst van Léwa is de voornaamste vorst van Soemba. Hij was klein van persoon, had een vuil uiterlijk, maar hoe nietig hij ook was, hij wist te regeeren, te heerschen. Hij vergrootte zijn gebied aanmerkelijk, door naburige rijkjes te anexeeren. Van sluipmoord was hij niet afkeerig. Waar hij niet met geweld kon meester worden, daar gebruikte hij list. Verschrikkelijke gruwelen worden van hem verhaald.

Radja Toegoe was rijk, hij bezat veel goud. Fabelachtige verhalen gaan er van zijne rijkdommen. Men spreekt van huizen vol met geld, gelegen in ontoegankelijke plaatsen, bewaakt door een paar dienaren, die met niemand in aanraking mochten komen, die gedood werden zoodra zulks het geval was. Men weet te verhalen van de schatten, die radja Lewa in den grond begroef, waarvan

---

(1) Zie teekening hier achter.

niemand de plek wist, dan hij alleen, daar de slaven, die hem vergezelden, eigenhandig door hem werden gedood.

Radja Toegoe is eene persoonlijkheid, die indruk maakt. Zijn naam zal niet in de vergetelheid wegzinken, hij zal voort blijven leven in de herinnering der Soembaneezen.

Het Gouvernement had niet weinig met dezen Radja te stellen. Hij was volstrekt niet genegen eeniger wijze afhankelijk te zijn. Men vertelde mij, dat hij den Koning van Holland als zijn' jongeren broeder (*adik-nja*) beschouwde, op zijn best als zijn gelijke, niet zijn meerdere. Van de *mai bapa* compagnie (zoo luidt de gewone uitdrukking) moest hij niet veel hebben. Het Gouvernement stelde indertijd een prijs op zijn hoofd, ik meen van f 1000. Niemand heeft hem ooit kunnen krijgen, hij wist zich altijd buiten schot te houden.

Toen wij te Rendeh waren, bracht men daar het bericht van zijnen dood. Men vertelde, dat hij lang ziek was geweest. Al de Radja's van Soemba moesten in kennis worden gesteld van zijn dood. Tevens werden zij bij de begrafenis verzocht.

De Soembaneezen bewaren hunne dooden niet lang. Men wikkelt ze in kains, in kostbare doeken. Een rijke krijgt veel kains mede. Alleen het gezicht laat men de eerste dagen bloot. Treedt ontbinding in, en wordt die te erg, dan dekt men het ook toe. Na eenige dagen wordt de doode begraven. Het graf wordt echter nog niet gesloten. Dit geschiedt wanneer alle bloedverwanten aanwezig zijn. Dan worden er vele beesten geslacht. (1) Doch niet alleen karbouwen en paarden, maar ook menschen. De overledene moet bediening hebben in het zielen-

(1) Zie Ph. Bieger, een doodenfeest te Rendé, op Soemba. „Mededeelingen” D. XXXIV (1890) p. 151, e.v. Zie ook denzelfden: „Bezoeken op Soemba, id. p. 1 e.v. Red.

land. Er moeten slaven zijn, die zijne voeten kunnen wasschen, die hem kunnen knijpen, en pitjiten, als hij vermoeid is, die zijn sirihzak kunnen dragen. Hij dient slavinnen te hebben, die voor hem koken en hem bedienen. Vandaar de menschenlaching. Het is vreeselijk, maar waar. Toen de Radja van Mólolo stierf, werden er 10 slaven gedood. Zoo ook werden er stellig menschen omgebracht bij den dood van Radja Toegoe, zeker meer dan 10; de vorst van Léwa toch was de voornaamste Soembaneesche Radja.

De slachtoffers, die een gestorven hoofd moeten vergezellen in het „jenseits”, worden niet onthalsd of gespitst of gekrist, maar geworgd. Men slingert hun een touw om den hals, aan welks einde getrokken wordt, tot de ongelukkigen dood zijn.

Er werd verteld, dat er bij den dood van Radja Toegoe iederen dag 15 prachtige paarden werden geslacht, gedurende een dag of 10, en bij de voorloopige begrafenis zelfs 25. Het vleesch wordt bij zulke gelegenheden niet gegeten. Is een paard doodgestoken, dan wordt het der verrotting prijs gegeven. Men laat het even buiten de kampong liggen.

Radja Léwa stierf te Lobanopoe dicht bij Kambeniroe. De Savoeneezen van laatstgenoemde plaats gingen er allen heen, om met een' rijken buit paardenvleesch terug te komen. Zij waren zeker niets rouwig, dat Radja Toegoe dood was, zij konden zich nu vergasten aan paardenvleesch, waarvan zij liefhebbers zijn. Zij hadden het slechts voor het nemen. De Soembaneezen betwistten het hun niet. Wel hadden zij soms onderling oneenigheid. Somtijds werd er gevochten om een mooi stuk vleesch, waarbij men wel eens een houw over arm of been kreeg.

Maar lang genoeg stond ik stil bij den Radja van Léwa.

Wij waren te Rendeh op bezoek bij den vorst. Na een uur of drie keerden wij terug.

Van Mólolo zou ik naar Kambeniroe gaan. Ik sprak met Elias Radja, den diaken, af, dat wij over land derwaarts ons zouden begeven. De afstand tusschen beide plaatsen bedraagt 50 paal en die is te paard in 1 dag wel af te leggen. Ongelukkig kreeg ik een ongemak aan mijn voet, waardoor ik van mijn voorgenomen landreisje moest afzien. Ik diende nu wel de reis per prauw te maken. Elias zou mij overbrengen. 's Nachts om 12 uur vertrokken wij. Het was heerlijk lichte maan. Br. en Zuster Pos met eenige gemeenteleden deden mij uitgeleide tot aan het strand. Het speet mij bepaald nu al Mólolo te moeten verlaten. Ik sleet er zulke heerlijke, genotvolle dagen. De aangenaamste herinneringen zullen mij steeds daarvan bijblijven.

Het reisje naar Kambeniroe duurde niet lang. Den volgenden morgen om een uur of tien waren wij er. Wij konden de Kambeniroe-rivier opvaren tot bij het huis van Br. van Alphen. De rivier levert een prachtig gezicht op, hare oevers zijn weelderig begroeid, hier zijn ze vlak, daar loopen ze steil omhoog. Zoo iets heeft men op Savoe niet. Verwend werd ik er niet.

Eenige dagen mocht ik ook bij Br. Van Alphen doorbrengen. Het was mij goed ook daar te zijn.

De gemeente te Kambeniroe is nog kleiner dan die te Mólolo. De toestand, waarin zij verkeert, is alles behalve rooskleurig. Kerk en school werden minder goed bezocht.

Br. van Alphen (eveneens van de Christel. Gereform. zending) opende eene school te Waingapoe. Ik bezocht haar. Naar mijne meening is Waingapoe eene goede plaats voor eene school. Deze heeft alle kans van slagen, wanneer er een flink onderwijzer geplaatst mag worden, iemand die

berekend is voor zijne taak en lust en ijver voor zijn werk heeft. Br. van Alphen trachtte iemand voor deze school te vinden, maar slaagde daarin nog niet. De persoon, die aan het hoofd stond, toen ik Waingapoe bezocht, was in 't minst niet geschikt voor zijn werk. Ik raadde onzen Broeder aan, zelf de kinderen te onderwijzen.

De school zou verloopen, wanneer de toen in functie zijnde man belast bleef met het onderwijs. En dit zou jammer zijn. 't Is waar de zendeling woont een half uur rijdens van Waingapoe. Dit is wel wat lastig. Wat doet men echter al niet voor de goede zaak! Te Kambeniroe is de tegenwoordigheid van den zendeling minder noodig. De inlandsche helper kan het werk best alleen doen. En zoo het niet mogelijk was iederen dag te gaan, welnu dat Br. van Alphen er zich dan om den anderen dag heen begaf. Voor het instandhouden van eene school mag men wel wat doen. Er zijn te Waignapoe genoeg kinderen, die iets willen leeren. Ik geloof wel, dat het minder om godsdienstonderwijs te doen is, dan wel om te leeren lezen en schrijven. De kinderen, die de school bezochten, waren allen van mohammedaansche ouders. Nu mogen lezen en schrijven op eene zendingsschool wel geen hoofddoel zijn, doch ook zonder direct godsdienstonderwijs kan men veel doen tot zedelijke vorming der kinderen. Van harte hoop ik, dat Br. van Alphen iemand voor zijne school te Waingapoe gevonden heeft, en dat die met vrucht werkzaam mag zijn. Van eene goede school is zeker iets goeds voor ons werk te wachten. Moge dat hier blijken.

Zoo deelde ik dan iets aangaande Soemba mede. Arm eiland, dat nog zoo in duisternis ligt verzonken. Moge het licht der genade ook hier eenmaal schijnen!

Veel werd er tot heden voor de ontwikkeling en be-

schaving van den Soembanees niet gedaan. Vroeger waren hier een paar Controleurs, maar die werden er van daan genomen. Nu is er één civiel gezaghebber, gevestigd te Waingapoe (Nangamessie) en twee posthouders, te Melolo en te Memboro. Dus voor heel Soemba drie ambtenaren. Ook werd er nog niet bijzonder veel gedaan om den Soembanees het Christendom te brengen. Op Oost Soemba werken twee broeders zendelingen, te Melolo en Kambeniroe en op West Soemba is een pastoor werkzaam, te Laoera. Er wordt nog te kort gearbeid om nu reeds van vruchten te kunnen spreken. Dat ook Soemba tot den Heer gebracht moge worden!

Na een verblijf van 11 dagen op Soemba, keerde ik terug, nu niet met eene prauw, maar met de stoomboot. De „Speelman” van de Paket-vaart bracht mij naar Savoe. Den 18den Juli vertrokken wij van Waingapoe, den 19<sup>den</sup> waren wij te Endeh en den 20<sup>sten</sup> kwamen wij thuis.

Dankbaar voor hetgeen ik genoot, was ik toch blijde weer in eigen werkkring te zijn. Savoe is toch nog beter dan Soemba.

BOELOEH HAWAR (Deli)

Januari '93.

14 DAY USE  
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED  
**LOAN DEPT.**

This book is due on the last date stamped below,  
or on the date to which renewed. Renewals only:  
Tel. No. 642-3405  
Renewals may be made 4 days prior to date due.  
Renewed books are subject to immediate recall.

APR 3 1972 64

JUL 15 1972 30

REC'D LD OCT 18 '72 -2 PM 18

LD21A-50m-2,'71  
(P2001s10)476-A-32

General Library  
University of California  
Berkeley

725946

Mededeelingen tijdschrift  
voor zendingswetenschap

BV2352

M4

v.37

725946

BV2352

M4

v.37

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

